

Impact of state aid on business decisions and financial stability of family farms in Croatia

Utjecaj potpora na poslovne odluke i financijsku stabilnost poljoprivrednih gospodarstava u Hrvatskoj

Mateja JEŽ ROGELJ, Magdalena ZRAKIĆ* and Lari HADELAN

University of Zagreb Faculty of Agriculture, Department for Agricultural Economics and Rural Development, Svetošimunska 25, 10 000 Zagreb, Croatia, correspondence: mzrakic@agr.hr

Abstract

The aim of this paper is to identify farmers' attitudes towards the impact of state aid on business decisions and financial stability of farms. It will also identify the share of agricultural support in the total income of farms and the reasons for certain agricultural branches having unequal economic dependence on the support. Furthermore, it will investigate which of the two pillars of the CAP farmers consider being more important for their business and which factors would mostly contribute to the increase of production on their farms. The research involved 184 holders of family farms from all Croatian counties and the City of Zagreb. The data were analyzed using the univariate (frequency) and two-variate (chi-square test) method. The main production on the farms has a statistically significant ($P < 0.05$) effect on the share of state support in the total income of the farm as well as on the influence of the amount of state support to business decisions. Most of the respondents engaged in animal husbandry and farming declared that their farms would not be financially viable in the case of state support abolition, while the situation is different in fruit growing, vegetable growing and floriculture. The paper also demonstrates the extent to which selected motivators (satisfactory state aid, higher purchase prices, less bureaucracy, lower taxes, assured market, cheap loans and availability of agricultural land) are important to farmers when deciding whether to increase the agricultural production on their farms. Overall, the two pillars of the CAP are equally important for the farmers but there is a statistically significant difference in the importance of each pillar of the CAP in regard to the prevailing production on the farm. The results of the study demonstrate both the importance of state support for the business of certain agricultural producers, especially herders, and the difference in sensitivity to possible changes in support policy.

Keywords: Croatia, family farms, farmers' attitudes, financial dependence, state aid

Sažetak

Cilj rada je utvrditi stavove poljoprivrednih proizvođača o utjecaju potpora na poslovne odluke i financijsku stabilnost poljoprivrednih gospodarstava. Utvrdit će se i u kojoj mjeri poljoprivredne potpore sudjeluju u ukupnim prihodima poljoprivrednih gospodarstava i razloge nejednake ekonomske ovisnosti pojedinih poljoprivrednih grana o istima. Također se želi istražiti koji od dva stupa ZPP-a poljoprivrednici smatraju važnijim za svoje poslovanje te koji bi čimbenici najviše pridonijeli povećanju proizvodnje na njihovim gospodarstvima. U istraživanju su sudjelovala 184 nositelja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava iz svih hrvatskih županija kao i Grada Zagreba. Podatci su analizirani jednovarijantnom (frekvencije) i dvovarijantnom (hi-kvadrat test) metodom. Glavna proizvodnja na gospodarstvu statistički značajno ($P < 0,05$) utječe na udio državnih potpora u ukupnim prihodima gospodarstva kao i na razinu utjecaja visine državnih potpora na poslovne odluke. Većina ispitanika koji se bave stočarstvom i ratarstvom smatra da njihova gospodarstva ne bi bila financijski održiva ukidanjem potpora dok je situacija u voćarstvu, povrćarstvu i proizvodnji cvijeća drugačija. U radu je također prikazano u kojoj mjeri su odabrani motivatori (zadovoljavajuće državne potpore, više otkupne cijene, manje birokracije, niži porezi, osigurano tržište, povoljni krediti i dostupnost poljoprivrednog zemljišta) poljoprivrednicima važni prilikom odluke za povećanjem poljoprivredne proizvodnje na njihovim gospodarstvima. Ukupno gledajući, oba stupa ZPP-a podjednako su važna poljoprivrednicima no utvrđena je statistički značajna razlika u važnosti pojedinog stupa ZPP-a obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu. Rezultati rada ukazuju na važnosti potpora u poslovanju pojedinih poljoprivrednih proizvođača, posebice stočara, i na različitu osjetljivost na eventualne promjene politike potpora.

Ključne riječi: državne potpore, financijska ovisnost, Hrvatska, obiteljska poljoprivredna gospodarstva, stavovi poljoprivrednika

Detailed abstract

The aim of this paper is to identify farmers' attitudes towards the impact of state aid on business decisions and financial stability of farms. It will also identify the share of agricultural support in the total income of farms and the reasons for certain agricultural branches having unequal economic dependence on the support. Furthermore, it will investigate which of the two pillars of the CAP farmers consider being more important for their business and which factors would mostly contribute to the increase of production on their farms. The research involved 184 holders of family farms from all Croatian counties and the City of Zagreb. The paper uses a survey questionnaire consisting of three groups of questions: sociodemographic characteristics of farmers, production and business characteristics of the farm and attitudes about the role of state support in family farm business. The data were analysed using the univariate (frequency) and two-variate (chi-square test) method. The main production on the farm has a statistically significant ($P < 0.05$) effect on the share of state support in the total income of the farm as well as on the influence of the amount of state support to business decisions. Other than the main production on the farm, the size of arable land also has a statistically significant ($P < 0.05$) influence

on the impact of state aid amount on business decisions. It is determined that the impact of state aid on business decisions is lower on smaller farms while it is significant in the area of over 50 hectares. A different impact of state support on the decisions on the farms comes as a result of different share of state aid income in the total income of the farm. For the majority of respondents (87 of 134 respondents), state support makes up to 30% of total revenue of the farm. The lowest share of state aid in total revenue is found on the farms with prevailing fruit growing, viticulture and wine production and vegetable-growing (up to 10% of total revenue). State aid makes up to over 50% of total revenue in some sectors of livestock production, while in arable farming it is between 10 and 30%. Most of the respondents engaged in animal husbandry and farming consider that their farms would not be financially viable in the case of state support abolition, while the situation is different in fruit growing, vegetable growing and floriculture. As managers on their farms, farmers daily make a number of decisions regarding various aspects of production and business. This paper explores which of the selected factors (satisfactory state aid, higher purchase prices, less bureaucracy, lower taxes, assured market, cheap loans and availability of agricultural land) and in which extent participate on the decisions of farmers related to the change in production levels, with particular emphasis on the impact of state aid. Although in some farms it makes up to over 50% of total revenues, state support is not the main motivator for engaging in agriculture. The majority of respondents (63.6%) declared that other factors affecting their business are equally important motivators as state support, pointing out higher purchase prices and assured market as the most important ones. Overall, the two pillars of the CAP are equally important for the farmers but there is a statistically significant difference in the importance of each pillar of the CAP in regard to the prevailing production on the farm. The results of the study demonstrate both the importance of state support for the business of certain agricultural producers, especially herders, and the difference in sensitivity to possible changes in support policy.

Uvod

Državne potpore se definiraju kao oblik intervencije kojom država transferira novčana sredstva određenom dijelu gospodarstva ili pojedinom privrednom subjektu u cilju poticanja gospodarske aktivnosti (Franić i sur., 2011). U gotovo svim zemljama postoje državne potpore kojima je cilj osigurati održivi dohodak poljoprivrednika uz poštivanje određenih okolišnih standarda i dobrobiti životinja. Potpore poljoprivredi su više u razvijenim nego li u zemljama u razvoju (Anderson i sur., 2013) čemu u prilog govori i istraživanje Swinnena (1994) koji je zaključio da postoji negativna korelacija između poljoprivredne zaštite i poljoprivrednog dohotka u odnosu na dohodak iz ostalih djelatnosti. Prema procjeni OECD-a, potpore čine 30% bruto poljoprivrednih prihoda u razvijenim zemljama (Streleček i sur., 2009).

Poljoprivrednici kao menadžeri na vlastitim gospodarstvima svakodnevno donose brojne odluke o različitim aspektima proizvodnje i poslovanja. U ovom radu je istraženo koji od ponuđenih čimbenika i u kojoj mjeri utječu na odluke poljoprivrednika vezane uz promjenu razine proizvodnje, uz poseban naglasak na utjecaj državnih potpora.

Prihodi poljoprivrednika predstavljaju vrlo osjetljiv ekonomsko-politički pristup poljoprivrednom sektoru. Održivi prihodi su bili vrlo važan čimbenik u cijeloj povijesti Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) te su utjecali na njezin smjer i sadržaj (Bohačkova i Hrabankova, 2011). Cilj većine potpora poljoprivredi iz prvog stupa ZPP-a i djelomično također i iz drugog stupa je potpora dohotku u poljoprivrednom sektoru (Franić, 2009, Trnkova i sur., 2012, Judzinska, 2013).

Bezlepkina i sur. (2004) analizirali su utjecaj potpora na financijski rezultat farme i input-output alokaciju među ruskim proizvođačima mlijeka i došli su do zaključka da premda potpore mijenjaju razinu troškova i proizvodnju, imaju značajan učinak na povećanje poslovne dobiti (Trnkova i sur., 2012). Semerci (2013) zaključuje da potpore za proizvodnju suncokreta u Turskoj, koje povećavaju prihode za oko 30-ak %, ne utječu na povećanje površina pod suncokretom kao ni na proizvedenu količinu, no imaju važnu ulogu u prihodima proizvođača i u kreiranju tržišne cijene. Franić i sur. (2011) na temelju promjena pojedinih ekonomskih varijabli u razdoblju 1998.-2008. zaključili su da postoji snažna pozitivna korelacija između vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i isplaćenih potpora ali je u biljnoj proizvodnji porast vrijednosti proizvodnje uglavnom posljedica povećanja cijena, a manje potpora.

Povijesno gledajući, potpore su se u Hrvatskoj dodjeljivale prema različitim pravilima i na različitoj osnovi. Do 1999. godine su se dodjeljivale s obzirom na ostvarenu proizvodnju na gospodarstvu (po kilogramu proizvedenog žita, mesa i slično) dok je današnji sustav u skladu s pravilima ZPP-a, te se potpore poljoprivredi dodjeljuju iz dva fonda: Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi te Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj. Razine potpora po hektaru, koje su danas ujednačene, povijesno su varirale ovisno o vrsti proizvodnje. Analizom zakonodavnog okvira može se zaključiti da potpore u ratarstvu i stočarstvu postoje od samih početaka dok su potpore za voćarstvo uvrštene u Zakon o novčanim poticajima i naknadama u poljoprivredi i ribarstvu 1999. godine i to u vidu jednokratnih potpora za podizanje nasada određenih voćnih vrsta.

Franić i sur. (2011) su istraživali utjecaj isplaćenih proračunskih potpora (proizvodnih poticaja) na vrijednost proizvodnje i samodostatnost ekonomski najvažnijih proizvoda u poljoprivrednom sektoru. Obzirom da u Hrvatskoj ne postoje druga istraživanja na temu praćenja učinaka državnih potpora na prihode gospodarstava i na druge postavljene ciljeve, provedeno je empirijsko istraživanje stavova poljoprivrednih proizvođača o potporama koje dobivaju za vlastitu poljoprivrednu proizvodnju i utjecaj istih na poslovne odluke poljoprivrednika.

Cilj rada je utvrditi stavove poljoprivrednih proizvođača o utjecaju potpora na poslovne odluke i ekonomsku stabilnost poljoprivrednih gospodarstava. Utvrdit će se i u kojoj mjeri poljoprivredne potpore sudjeluju u ukupnim prihodima poljoprivrednih gospodarstava te razloge nejednake ekonomske ovisnosti pojedinih poljoprivrednih grana o njima. Također se želi ustanoviti koji od dva stupa ZPP-a poljoprivrednici smatraju važnijim za svoje poslovanje te koji bi čimbenici najviše pridonijeli povećanju proizvodnje na njihovim gospodarstvima.

Materijali i metode

U radu je korištena metoda ankete koja se sastojala od tri skupine pitanja: sociodemografska obilježja ispitanika, proizvodna i poslovna obilježja gospodarstava te stavovi o ulozi potpora u poslovanju obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva. Prigodni uzorak se sastojao od 184 ispitanika (nositelja gospodarstava) iz svih hrvatskih županija te Grada Zagreba. Ispitanici su nasumično odabrani s popisa korisnika potpora poljoprivredi koji se nalazi na stranicama Agencije za plaćanja poljoprivredi i ruralnom razvoju (APPRRR). Jedan dio podataka je prikupljen u izravnom kontaktu s ispitanicima na terenu, dok je dio prikupljen e-mailom. Ispitivanje je provedeno u razdoblju od rujna do prosinca 2015. godine. Za analizu podataka korištene su jednovarijantna (frekvencija) i dvovarijantna (hi-kvadrat test) metoda analize podataka. Pomoću hi-kvadrat testa istražena je a) statistička značajnost razlika udjela državnih potpora u prihodima poljoprivrednih gospodarstava prema vrsti poljoprivredne proizvodnje koja se odvija na njima, b) utjecaj udjela potpora u ukupnim prihodima gospodarstva na poslovne odluke na gospodarstvu, c) doprinos državnih potpora ekonomskoj održivosti gospodarstava prema prevladavajućoj poljoprivrednoj proizvodnji (stočarstvo, ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo i vinarstvo...), d) važnost prvog i drugog stupa ZPP-a u poslovanju te e) utjecaj pojedinih čimbenika na širenje poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvu.

Rezultati i rasprava

Od 184 ispitanika većina, kao završni stupanj obrazovanja, ima srednju školu (51%). Slijede oni sa završenim fakultetskim obrazovanjem (29%), dok je najmanje onih sa završenom osnovnom (11%) odnosno višom školom (9%). Veličina korištenog poljoprivrednog zemljišta se razlikuje. Najviše ispitanika obrađuje između 10 i 50 ha zemljišta, a ukoliko se uzme u obzir i uzgajana kultura, većina ispitanika koji se bave voćarstvom, povrćarstvom, vinogradarstvom, uzgojem maslina te proizvodnjom cvijeća ima posjede do 10 ha (67%, N=57), dok većina ratara i stočara ima posjede veličine 10-50 ha (69%, N=115). Posjedi veći od 100 ha (13%) odnose se na proizvođače s ratarskom (74%) i stočarskom (26%) proizvodnjom.

Najveći udio ispitanika (39%) smatra da je njihovo gospodarstvo prosječno veliko za hrvatske prilike. Gotovo jednak broj ih smatra da je nešto manje (21%) odnosno nešto veće (19%) od prosjeka dok samo 5% ispitanika smatra da je njihovo gospodarstvo značajno veće od hrvatskog prosjeka.

Na donošenje poslovnih odluka poljoprivrednika može utjecati mnogo čimbenika među kojima je i visina državnih potpora. Sustav potpora u Hrvatskoj čine izravna plaćanja po proizvodnoj površini te plaćanja u sklopu mjera ruralnog razvoja. Kod većine proizvođača, izravna plaćanja po proizvodnoj površini čine većinu iznosa potpora.

Iz tablice 1 može se vidjeti kako kod najviše ispitanika (36,4%) prilikom donošenja poslovnih odluka visina državnih potpora donekle utječe, dok na njih 27,2% jako utječe. Hi-kvadrat testom je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika ($P < 0,05$) jačine utjecaja visine državnih potpora na poslovne odluke obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu.

Table 1. Influence of the height of state aid to business decisions with respect to the main production on the farm

Tablica 1. Utjecaj visine državnih potpora na poslovne odluke s obzirom na glavnu proizvodnju na gospodarstvu

Main production on the farm/influence of state aid on the business decisions		Strong influence/	Partly influence/	Low influence/	No influence/	Total/
Glavna proizvodnja na gospodarstvu/utjecaj potpora na poslovne odluke		Jako utječe	Donekle utječe	Utječe u manjoj mjeri	Uopće ne utječe	Ukupno
Milk production/ Proizvodnja mlijeka	n %	14 40,0	16 45,7	5 14,3	0 0,0	35 100,0
Cattle breeding/ Tov stoke	n %	4 22,2	11 61,1	1 5,6	2 11,1	18 100,0
Arable farming/ Proizvodnja ratarskih kultura	n %	18 29,1	23 37,1	11 17,7	10 16,1	62 100,0
Fruit-growing/ Voćarstvo	n %	6 27,3	4 18,2	7 31,8	5 22,7	22 100,0
Grape growing/wine production / Vinogradarstvo/vinarstvo	n %	2 15,4	5 38,4	3 23,1	3 23,1	13 100,0
Floriculture/ Proizvodnja cvijeća	n %	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 100,0	1 100,0
Olive growing/ Maslinarstvo	n %	4 57,1	0 0,0	2 28,6	1 14,3	7 100,0
Production of industrial crops/ Proizvodnja industrijskog bilja	n %	0 0,0	1 100	0 0,0	0 0,0	1 100,0
Vegetable production/ Proizvodnja povrća	n %	0 0,0	5 35,7	2 14,3	7 50,0	14 100,0
Other/ Nešto drugo	n %	2 18,2	2 18,2	4 36,4	3 27,2	11 100,0
Total/ Ukupno	n %	50 27,2	67 36,4	35 19,0	32 17,4	184 100,0

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

Rezultati istraživanja su pokazali da na poslovne odluke većine stočara, ratara, vinogradara/vinara, maslinara i proizvođača industrijskog bilja visina državnih potpora utječe jako ili donekle, dok se većina proizvođača cvijeća i povrća izjasnila da na njihove poslovne odluke visina potpora uopće ne utječe. Voćari su po tom pitanju poprilično podijeljeni, no najviše (31,8%) ih se izjasnilo da potpore utječu u manjoj mjeri.

Različit utjecaj visine državnih potpora na odluke na gospodarstvu rezultat je različitog udjela prihoda od potpora u ukupnim prihodima gospodarstva. Kod većine anketiranih gospodarstava potpore čine do 30% ukupnog prihoda (87 od 134 ispitanika). Najmanji udio u ukupnim prihodima čine potpore na gospodarstvima s prevladavajućim voćarstvom, vinogradarstvom i vinarstvom te povrćarstvom (do 10% ukupnog prihoda). U stočarskoj proizvodnji potpore u nekim granama čine i preko 50% ukupnih prihoda, a u ratarstvu između 10 i 30%.

U Češkoj je situacija obrnuta, potpore u biljnoj proizvodnji su značajno više nego li u stočarstvu. Visina potpora u stočarstvu ovisi o vrsti stočarske proizvodnje (Trnkova i sur., 2012) što je slučaj i u Hrvatskoj. Više potpore u ratarstvu autori objašnjavaju time što je stočarska proizvodnja manje vezana uz zemljište koje je osnova za izračun potpora. U BiH je stočarska proizvodnja posljednjih pet godina subvencionirana većim iznosima uz najavu daljnjeg rasta potpora toj grani proizvodnje uz istodobno smanjivanje potpora u ratarstvu (Vasko i sur., 2012). Najveći udio potpora u prihodima (80-96%) u Poljskoj imala su gospodarstva koja su držala preživače (izuzev krava za proizvodnju mlijeka) i ona s mješovitom proizvodnjom (stočarstvo i ratarstvo). Te su farme, unatoč velikim obrađivanim površinama, imale niske prihode i profitabilnost proizvodnje te slabu povezanost s tržištem (Judzinska, 2013). Do početka ovog stoljeća pojedine su zemlje značajno podupirale vlastitu kozarsku proizvodnju, pa su u nekim slučajevima državne potpore činile i do 50% prihoda kozarske farme (Grgić i sur., 2009).

Hi-kvadrat testom je utvrđena statistički značajna razlika ($P < 0,05$) u udjelu državnih potpora u ukupnom prihodu gospodarstava obzirom na vrstu poljoprivredne proizvodnje.

Prema podacima iz Sustava poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka (FADN) može se vidjeti da ukupne potpore, koje predstavljaju prosječne ukupne potpore bez investicijskih potpora, uključujući izravna plaćanja, premije (mliječne krave, ovce, koze), proizvodno vezane potpore i ostale potpore isplaćene u promatranom razdoblju, bez investicijskih potpora čine oko 50% bruto prihoda, koji predstavlja prosječnu vrijednost ukupnih prihoda uvećanih za isplaćene potpore (bez investicijskih potpora) i umanjenih za intermedijarnu potrošnju, u sektorima ratarstva, govedarstva, ovčarstva i kozarstva te na mješovitim gospodarstvima u Hrvatskoj. Europski pak poljoprivrednici u prosjeku dvije trećine svojih prihoda stječu u obliku plaćanja u okviru poljoprivredne politike (Cvrtnjak i sur., 2013).

Table 2. Relation of the main production on the farm and the share of state aid in total incomes of the farm

Tablica 2. Odnos glavne proizvodnje na gospodarstvu i udjela državnih potpora u ukupnim prihodima gospodarstva

		Share of the state aid in total incomes of the farm/ Udio državnih potpora u ukupnim prihodima gospodarstva						Nemam potporu/ I don't have state aid	Ukupno/ Total
		<10%	10- 20%	20- 30%	30- 40%	40- 50%	>50%		
Milk production/ Proizvodnja mlijeka	n	3	7	12	9	3	1	0	35
	%	8,6	20	34,3	25,7	8,6	2,8	0,0	100,0
Cattle breeding/ Tov stoke	n	2	3	5	3	3	2	0	18
	%	11,1	16,7	27,7	16,7	16,7	11,1	0,0	100,0
Arable farming/ Proizvodnja ratarskih kultura	n	3	19	18	12	6	2	2	62
	%	4,9	30,6	29	19,4	9,7	3,2	3,2	100,0
Fruit-growing/ Voćarstvo	n	9	1	2	1	2	1	6	22
	%	40,9	4,5	9,1	4,5	9,1	4,5	27,4	100,0
Grape growing/wine production / Vinogradarstvo/ vinarstvo	n	8	4	1	0	0	0	0	13
	%	61,5	30,8	7,7	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Floriculture/ Proizvodnja cvijeća	n	0	0	0	0	0	0	1	1
	%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
Olive growing/ Maslinarstvo	n	1	2	2	0	0	1	1	7
	%	14,3	28,6	28,6	0,0	0,0	14,3	14,3	100,0
Production of industrial crops/ Proizvodnja industrijskog bilja	n	0	0	0	1	0	0	0	1
	%	0,0	0,0	0,0	100	0,0	0,0	0,0	100
Vegetable production/ Proizvodnja povrća	n	8	1	2	0	0	0	3	14
	%	57,1	7,2	14,3	0,0	0,0	0,0	21,4	100,0
Other/ Nešto drugo	n	5	0	0	2	0	2	2	11
	%	45,4	0,0	0,0	18,2	0,0	18,2	18,2	100,0
Total/ Ukupno	n	39	37	42	28	14	9	15	184
	%	21,2	20,1	22,8	15,2	7,6	4,9	8,2	100,0

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

Table 3. Share of the state aid in the gross farm income in Croatia according to production type in 2014

Tablica 3. Udio potpora u bruto prihodima gospodarstava u RH prema tipu proizvodnje u 2014. godini

Production type/ Tip proizvodnje	1	2	3	4	5	6	7
Share of state aid/ Udio potpora	49,27	10,22	7,90	15,72	39,70	49,67	46,50

Source: Jelaković et al., 2016/Izvor: Jelaković i sur., 2016

Remark: Production type is coded with numbers (1-7)/Napomena: tip proizvodnje je kodiran brojevima (1-7)

1 - Arable farming/Ratarstvo

2 - Vegetable production and floriculture/Povrčarstvo i cvjećarstvo

3 - Grape growing/wine production /Vinogradarstvo i vinarstvo

4 - Fruit and Olive growing/Voćarstvo i maslinarstvo

5 - Milk production/Mliječno govedarstvo

6 - Cattle, sheep and goat breeding/Govedarstvo, ovčarstvo i kozarstvo

7 - Mixed farms/Mješovito

Potpore većini poljoprivrednika čine značajan dio prihoda (Tablica 3), no to nije samo slučaj u Hrvatskoj nego i u ostalim europskim državama. Ukoliko se promatraju samo prihodi od poljoprivrede (izuzev ostalih djelatnosti) na poljoprivrednim gospodarstvima u Češkoj dolazi se do zaključka da su oni nedovoljni za financijsku stabilnost i primjeren životni standard i ta činjenica potvrđuje potrebu za pružanjem financijske pomoći iz javnih izvora (Bohačkova i Hrabankova, 2011).

Obzirom na tu činjenicu vrlo je vjerojatno da neka od tih gospodarstva ne bi bila ekonomski održiva ukoliko bi se potpore ukinule. Christinova i Burianova (2009) zaključuju da se dohodak u poljoprivrednom sektoru u Slovačkoj poboljšao uvođenjem mjera ZPP-a te da bi većina slovačkih poljoprivrednika poslovala s gubicima ukoliko ne bi bilo potpora.

Potpore, premda na nekim gospodarstvima čine i preko 50% ukupnih prihoda, nisu glavni motivator za bavljenje poljoprivredom. Većina ispitanika (63,6%) se izjasnila da su im uz državne potpore jednako važan motivator i ostali čimbenici koji utječu na poslovanje.

Table 4. State aid like a motive for farming
 Tablica 4. Državne potpore kao motivator za bavljenje poljoprivredom

	How important is state aid in decision about farming/ Koliko su Vam važne državne potpore u odluci o bavljenju poljoprivredom	
State aid is one of the main motive/ Državna potpora mi je među najvažnijim motivatorima	n=30	16,7%
State aid is not one of the main motive/ Državna potpora mi nije među važnijim motivatorima	n=37	20,1%
State aid is equally important like other motives/ Državna potpora mi je podjednako važna kao i ostali motivirajući čimbenici	n=117	63,6%
Ukupno	184	100,0%

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

Prema podacima iz tablice 5 većina ispitanika koji se bave stočarstvom i ratarstvom smatra da njihova gospodarstva ne bi bila financijski održiva ukidanjem potpora dok je situacija u voćarstvu, povrćarstvu i proizvodnji cvijeća drugačija. Razlog tome je što su to dohodovno isplativije kulture te ne postoji financijska ovisnost o potporama budući da one s vrlo malim postotkom sudjeluju u ukupnim prihodima.

Hi-kvadrat testom je utvrđeno da postoji statistički značajna razlika ($P < 0,05$) ekonomske održivosti gospodarstva obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu.

Table 5. Relation of the main production on the farm and economic sustainability of the farm without subsidies

Tablica 5. Odnos glavne proizvodnje na gospodarstvu i ekonomske održivosti gospodarstva bez potpora

		Is your farm economic sustainable without subsidies/ Je li Vaše gospodarstvo ekonomski održivo bez potpora			Total Ukupno
		Yes Da	No Ne	I don't know/ Ne znam	
Milk production/ Proizvodnja mlijeka	n %	3 8,6	26 74,3	6 17,1	35 100,0
Cattle breeding/ Tov stoke	n %	4 22,2	11 61,1	3 16,7	18 100,0
Arable farming/ Proizvodnja ratarskih kultura	n %	19 30,6	28 45,2	15 24,2	62 100,0
Fruit-growing/ Voćarstvo	n %	12 54,6	7 31,8	3 13,6	22 100,0
Grape growing/wine production/ Vinogradarstvo/vinarstvo	n %	7 53,8	2 15,4	4 30,8	13 100,0
Floriculture/ Proizvodnja cvijeća	n %	1 100	0 0,0	0 0,0	1 100,0
Olive growing/ Maslinarstvo	n %	2 28,6	3 42,8	2 28,6	7 100,0
Production of industrial crops/ Proizvodnja industrijskog bilja	n %	0 0,0	1 100	0 0,0	1 100,0
Vegetable production/ Proizvodnja povrća	n %	11 78,6	2 14,3	1 7,1	14 100,0
Other/ Nešto drugo	n %	6 54,5	4 36,4	1 9,1	11 100,0
Total/ Ukupno	n %	65 35,3	84 45,6	35 19,1	184 100,0

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

U Tablici 6 prikazani su rezultati istraživanja u kojoj mjeri su odabrani motivatori poljoprivrednicima važni prilikom odluke za povećanjem poljoprivredne proizvodnje na svojim gospodarstvima. Može se zaključiti kako su, iako važne, potpore manje važne od većine drugih proizvodnih čimbenika. Poljoprivrednicima su najvažniji motivatori za povećanje proizvodnje više otkupne cijene i osigurano tržište.

Table 6. Importance of the selected motives for the growth of agricultural production on the farm

Tablica 6. Važnost odabranih motivatora za povećanje poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvu

Motive/importance motivator/važnost		Completely irrelevant/ Potpuno nevažno	Irrelevant/ Nevažno	Nor relevant nor irrelevant/ Niti važno niti nevažno	Relevant/ Važno	Very relevant/ Izuzetno važno	Total/ Ukupno
Satisfactory state aid/ Zadovoljavajuće državne potpore	n	6	11	28	93	46	184
	%	3,3	6,0	15,2	50,5	25,0	100,0
Higher purchase prices/ Više otkupne cijene	n	5	3	5	57	114	184
	%	2,7	1,6	2,7	31,0	62,0	100,0
Less bureaucracy/ Manje birokracije	n	2	2	18	61	101	184
	%	1,1	1,1	9,8	33,2	54,9	100,0
Lower taxes Niži porezi	n	3	3	12	69	97	184
	%	1,6	1,6	6,5	37,5	52,7	100,0
Assured market/ Osigurano tržište	n	5	2	7	54	116	184
	%	2,7	1,1	3,8	29,3	63,0	100,0
Cheap loans/ Povoljni krediti	n	10	17	21	60	76	184
	%	5,4	9,2	11,4	32,6	41,3	100,0
Availability of agricultural land/ Dostupnost poljoprivrednog zemljišta	n	8	8	18	48	102	184
	%	4,3	4,3	9,8	26,1	55,4	100,0

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

Primjenom Hi-kvadrat testa je utvrđeno da kod državnih potpora ($P=0,00$), većih otkupnih cijena ($P<0,05$) i osiguranog tržišta ($P<0,05$) kao motivatora za povećanje proizvodnje na gospodarstvu postoji statistički značajna razlika s obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu dok kod ostalih motivatora iz tablice 6 nema statistički značajne razlike. Navedeni faktori (motivatori) kod kojih postoji statistički značajna razlika obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu utječu pozitivno na poslovanje gospodarstva i povećanje prihoda te je pretpostavka da je dobiveni rezultat posljedica različite tržišne orijentiranosti pojedinih gospodarstava.

Prvi i drugi stup ZPP-a poljoprivrednicima nisu podjednako važni (Tablica 7).

Utvrđena je statistički značajna razlika u važnosti pojedinog stupa ZPP-a obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu ($P<0,05$), najvećem broju proizvođača (48,9%) su oba stupa ZPP-a podjednako važna. Obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu, može se uočiti da je za većinu voćara (50%), vinogradara/vinara (53,8%), proizvođača cvijeća (100%), te povrćara (42,9%) važniji drugi stup, odnosno potpore za ruralni razvoj. Navedeni rezultati nisu iznenađujući obzirom da se iz drugog stupa financiraju ulaganja u preradbene i skladišne kapacitete, protugradnu obranu i slično. Navedene investicije su za ove proizvodnje vrlo bitne jer osiguravaju manje troškove manipulacije primarnim proizvodom uz optimalno skladištenje i plasman na tržište što u konačnici ima pozitivan učinak na prihod.

Osim prevladavajuće proizvodnje na gospodarstvu, na jačinu utjecaja razine državnih potpora na poslovne odluke statistički značajno ($P<0,05$) utječe i veličina zemljišnog posjeda (Tablica 8). Utvrđeno je da je kod površinom manjih gospodarstava i manji utjecaj državnih potpora na poslovne odluke dok je kod površina preko 50 ha on značajan.

Table 7. Relation of the main production on the farm and significance of the two pillars of CAP

Tablica 7. Odnos glavne proizvodnje na gospodarstvu i važnosti pojedinih stupova ZPP-a

Main production on the farm/CAP pillars Glavna proizvodnja na gospodarstvu/stup ZPP-a		1	2	3	Total/ Ukupno
Milk production/ Proizvodnja mlijeka	n	12	1	22	35
	%	34,2	2,9	62,9	100,0
Cattle breeding/ Tov stoke	n	1	4	13	18
	%	5,6	22,2	72,2	100,0
Arable farming/ Proizvodnja ratarskih kultura	n	23	8	31	62
	%	37,1	12,9	50,0	100,0
Fruit-growing/ Voćarstvo	n	3	11	8	22
	%	13,6	50,0	36,4	100,0
Grape growing/wine production/ Vinogradarstvo/vinarstvo	n	2	7	4	13
	%	15,4	53,8	30,8	100,0
Floriculture/ Proizvodnja cvijeća	n	0	1	0	1
	%	0,0	100,0	0,0	100,0
Olive growing/ Maslinarstvo	n	2	2	3	7
	%	28,6	28,6	42,8	100
Production of industrial crops/ Proizvodnja industrijskog bilja	n	1	0	0	1
	%	100,0	0,0	0,0	100,0
Vegetable production/ Proizvodnja povrća	n	3	6	5	14
	%	21,4	42,9	35,7	100,0
Other/ Nešto drugo	n	3	4	4	11
	%	27,2	36,4	36,4	100,0
Total/ Ukupno	n	50	44	90	184
	%	27,2	23,9	48,9	100,0

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

1 - First pillar of CAP is more important (direct payments)/Važniji prvi stup (izravna plaćanja po ha proizvodne površine)

2 - Second pillar of CAP is more important (rural development)/Važniji drugi stup (potpore za ruralni razvoj)

3 - They are equally important/Podjednako su važni

Table 8. Influence of the land size on the influence intensity of state aide level on the business decisions

Tablica 8. Utjecaj veličine zemljišnog posjeda na jačinu utjecaja visine državnih potpora na poslovne odluke

		Strong influence/ Jako utječe	Partly influence/ Donekle utječe	Low influence/ Utječe u manjoj mjeri	No influence/ Uopće ne utječe	Total/ Ukupno
<5 ha	n	3	11	10	14	38
	%	7,9	29,0	26,3	36,8	100
5-10 ha	n	6	6	6	6	24
	%	25	25	25	25	100
10-50 ha	n	28	32	10	9	79
	%	35,4	40,5	12,7	11,4	100
50-100 ha	n	10	6	3	1	20
	%	50	30	15	5	100
>100 ha	n	3	12	6	2	23
	%	13	52,2	26,1	8,7	100
Total/ Ukupno	n	50	67	35	32	184
	%	27,2	36,4	19	17,4	100

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

Utvrđena je statistički značajna razlika ($P=0,00$) između udjela državnih potpora u ukupnim prihodima na gospodarstvu i jačine utjecaja visine državnih potpora na poslovne odluke. Rezultati su logično raspoređeni, viši udio, veći utjecaj i obrnuto, uz poneke iznimke.

Table 9. Influence of the share of state aid in total incomes on the farm on the intensity of state aide level on the business decisions

Tablica 9. Utjecaj udjela državnih potpora u ukupnim prihodima na gospodarstvu na jačinu utjecaja visine državnih potpora na poslovne odluke

		Strong influence/ Jako utječe	Partly influence/ Donekle utječe	Low influence/ Utječe u manjoj mjeri	No influence/ Uopće ne utječe	Total/ Ukupno
do 10%	n %	5 12,8	9 23,1	14 35,9	11 28,2	39 100
10-20%	n %	6 16,2	17 46	10 27	4 10,8	37 100
20-30%	n %	9 21,4	21 50	6 14,3	6 14,3	42 100
30-40%	n %	14 50	10 35,7	2 7,15	2 7,15	28 100
40-50%	n %	7 50	6 42,9	1 7,1	0 0,0	14 100
>50%	n %	7 77,8	2 22,2	0 0,0	0 0,0	9 100
I don't have state aid/ Nemam potporu	n %	2 13,3	2 13,3	2 13,3	9 60	15 100
Total/ Ukupno	n %	50 27,2	67 36,4	35 19	32 17,4	184 100

Source: Authors Survey/Izvor: Vlastito istraživanje

Zaključak

Utvrđeno je da visina državnih potpora utječe u različitoj mjeri na poslovne odluke na gospodarstvu, a taj je utjecaj različit ovisno o proizvodnji koja se na gospodarstvu odvija kao i o veličini zemljišnog posjeda. Visina iznosa potpora ima najmanji utjecaj na donošenje poslovnih odluka na poslovanje kod proizvođača cvijeća i povrća te na one čije su površine u prosjeku manje. Različita jačina utjecaja posljedica je različitog udjela potpora u ukupnim prihodima gospodarstva i financijskoj ovisnosti poljoprivrednih proizvođača o njima.

Iako označene kao „važne“, prilikom odlučivanja o proširenju proizvodnje poljoprivrednicima je, važnije od potpora, povećanje otkupnih cijena, smanjenje birokracije i poreza, osiguravanje tržišnog plasmana, te dostupnost povoljnih kredita i poljoprivrednog zemljišta.

Potpore koje se isplaćuju iz oba stupa ZPP-a podjednako su važne poljoprivrednicima no utvrđena je statistički značajna razlika u važnosti pojedinog stupa ZPP-a obzirom na prevladavajuću proizvodnju na gospodarstvu. Tako su voćarima, vinogradarima/vinarima, proizvođačima cvijeća i povrćarima važnije potpore za ruralni razvoj koje se isplaćuju iz drugog stupa.

Rezultati rada ukazuju na važnost potpora u poslovanju pojedinih poljoprivrednih proizvođača, posebice stočara, i na različitu osjetljivost na eventualne promjene politike potpora. Iako je svrha izravnih plaćanja stabilizirati prihod poljoprivrednih proizvođača uz prihod ostvaren prodajom proizvoda, takav trend pokazuje još uvijek značajnu ovisnost poslovanja o prihodima koji se realiziraju političkim mjerama.

Literatura

- Anderson K., Rausser G., Swinnen J. (2013) Political economy of public policies: Insights from distortions to agricultural and food markets. *Journal of Economic Literature*, 51, 423–477. DOI: [10.1257/jel.51.2.423](https://doi.org/10.1257/jel.51.2.423)
- Bohačkova, I., Hrabankova, M. (2011) Influence of subsidies on height and structures of farmers' incomes in EU member states. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 3 (3), 29-45.
- Chrastinova, Z., Burianova, V. (2009) Economic Development in Slovak agriculture. *Agricultural Economics – Czech*, 55 (2), 67-76.
- Cvrtnjak, T., Vuković, K., Kedmenec, I. (2013) Poticanje samostalnijeg tržišnog nastupa: stavovi hrvatskih poljoprivrednika. *Ekonomski misao i praksa*, (1), 161-176.
- Franić, R., Marinović, M., Zrakić, M. (2011) Utjecaj državnih potpora na vrijednost i samodostatnost poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj. *Agronomski glasnik*, (4-5), 227-244.
- Franić, R., Mikuš, O. (2009) Agrarna i ruralna politika 1 – materijali za pripremanje ispita. Zagreb: Agronomski fakultet.
- Grgić, Z., Šakić-Bobić, B., Očić, V. (2009). Kozarska proizvodnja i gospodarski položaj proizvođača u Republici Hrvatskoj na putu prema EU. *Tranzicija*, 11 (23-24), 71-76.
- Jelaković, K., Matičević, M., Zdravec Vrabec, A., Kanjir, I., Stipčević, M. (2016) FADN.hr Standardni rezultati 2014. Savjetodavna služba, Samostalni odjel za Sustav poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka. Zagreb
- Judzinska, A. (2013) Type of farming as a factor differentiating the level of farm support under Common Agricultural Policy in Poland. *Book of Abstracts of Fourth International Agronomic Symposium „Agrosym 2013“*, pp. 1305-1312. [Online] Dostupno na:

http://www.agrosym.rs.ba/agrosym/agrosym_2013/documents/6rd/rd33.pdf.

[Pristupljeno: 21.9.2016.]

- Narodne novine (1999) Zakon o novčanim poticajima i naknadama u poljoprivredi i ribarstvu (NN 29/99)
- Narodne novine (2015) Zakon o poljoprivredi (NN 30/15)
- Semerci, A. (2013) The Effects of Agricultural subsidies on Sunflower cultivation and farmers income: evidence from Turkey. Pakistan Journal of Agricultural Sciences, 50 (1), 139-145. DOI: [10.5897/AJAR11.1344](https://doi.org/10.5897/AJAR11.1344)
- Streleček, F., Zdenek, R., Lososova, J. (2009) Comparison of agricultural subsidies in the Czech Republik and in the selected states of the European Union. Agricultural Economics – Czech, 55 (11), 519-533.
- Swinnen J. (1994) A positive theory of agricultural protection. American Journal of Agricultural Economics, 76, 1–14.
- Trnkova, G., Mala, Z., Vasilenko, A. (2012). Analysis of the Effects of Subsidies on the Economic Behavior of Agricultural Businesses Focusing on Animal Production. Agric on-line Papers in Economics and Informatics, 4, 115-126.
- Vasko, Ž., Marjanić, S., Figurek, A. (2012) Subsidies as a factor in the competitiveness of domestic agricultural production. In: Dušan Kovačević, Book of proceedings of Third International Scientific Symposium “Agrosym Jahorina 2012”, Jahorina, 15-17 November 2012, Istočno Sarajevo, Faculty of Agriculture pp. 567-574.